

REGIONE AUTÒNOMA DE SARDIGNA
REGIONE AUTONOMA DELLA SARDEGNA

Sa Sardigna Giuigale

Ufìtziu Limba Sarda de Tortolì
Progetu “Tortolì genna de s’Ogliastra 2”
Lege 482/99 e L.R. 22/2018
Annualidade 2024

Sa Bandera de Arbaree

Sa bandera de Arbaree, o àrbore irraighinadu, est acapiada in modu istòricu a su Giuigadu de Arborea e a is giùighes chi dd'ant guvernadu.

Est istadu seberadu peri comente istemma de s'Artzidiòtzesi de Aristanis e de sa Provìntzia de Aristanis.

Istemma de Arborea in sa crèsia de S. Serafinu in Ghilartza

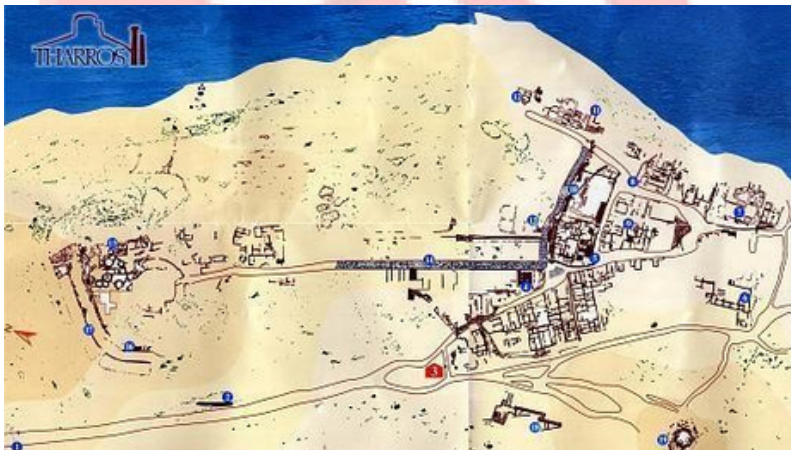
Su sìmbulu de s'àrbore irraighinadu fiat presente in su sigillu de su Giudicadu de Arborea, chi est istadu copiadu un manera fidele dae s'ex Banca de Tàtari.

Est impreadu dae movimientos independentistas sardos comente Indipendèntzia Repùbrica de Sardigna e Progetu Repùblica de Sardigna e fintzas dae àteros movimientos, chi dda impreant comente sìmbulu de sa nazione sarda.

Su Rennu de Arbaree

Su Giuigadu de Arbaree est istadu unu de is 4 rennos chi dividiant sa Sardigna pro bona parte de s'Edade Mèdia (Calaris, Gaddura, Torres, Arbaree). Su faeddu “giuigadu” dependet dae s'origine bizantina de s'istitutzione. Difatis s'ìsula faghiat parte de s'Impèriu Romanu de Oriente, chi però non resessiat a garanite su controllu, e tando is sardos si fiant guvernados pro contu issoro.

Sa primu capitale fiat Tharros, abandonada bia su 1070, remplassada dae Aristanis. Tra is bator giudicados est su chi est duradu de prus, dae primu de s'annu 1000 finas a su 1420.

Is suberanos chi si sunt sutzèdidos s'unu a s'àteru pro ddu guvernare faghiant parte de is dinastias Lacon-Gunale, Lacon-Zori, Lacon-Serra, Bas-Serra, Doria-Bas, Narbona-Bas, chi si sunt distinghidos pro s'impinnu issoro a unire totu sa natzione sarda in unu rennu solu suta sa bandera issoro.

Sa gherra sardu-catalana

In su 1353 cumentzat sa gherra sardu-catalana, durada belle 70 annos (finas a su 1420) chi at bidu sa contraposizione de su giudicadu de Arborea, alleadu cun is Dòrias e Gènova, sustentadu in parte dae su regnu de Nàpoli, contra su Regnu de Sardigna, chi faghiat parte de sa Corona de Aragona dae su 1324.

Mentras is àteros tres giuigados si fiant lassasos ingiunchinare dae sa voluntade de is repùblicas marineras de Genova e Pisa, perdende s'indipendèntzia issoro, Arbaree si fiat alliadu cun is Aragonesos, in s'intentu de nche bogare pròpiu pisanos e genovesos dae s'isula.

Ma is aragonesos aiant iscontzadu s'alliàntzia e aparitzadu una gherra contra su Rennu de Sardigna, istituidu dae pabadu in su 1297 e infeudadu a Giagu II de Aragona.

*Fante aragonesu
de su sèculu XIV*

Sa conchista territoriale de sa Sardigna pro manu de sa Corona aragonesa fiat incumentzada solu in su mese làmpadas de su 1323 cando s'esertzitu catalanu aiat isbarcadu in su Sucis conchistende in antis Bidda de Iglesia, posca Bonaria e Casteddu. Intro de pagu tempus is ex Giudicados de Casteddu e de Gaddura, paris a sa comuna de Tàtari, fiant devènnidos su primu nùcleu territoriale de su regnu de Sardigna.

A manca, su Regnu de Sardigna (colore de aràngiu) a pustis de sa resa de Pisa in su mese de làmpadas de su 1326

Marianu IV

Intende-si minetzadu dae is rivendicatziones aragonesas Marianu IV, giùighe de Arborea, in su 1353 s'alleat cun is Dòrias e decrarat ghera a su regnu de Sardigna.

Is tropas giudicales penetrant in su territòriu de Casteddu minetzende sa capitale, chi s'at a sarbare solu gràtzias a s'interventu de sa flota de s'ammiràlliu aragonesu Bernat de Cabrera.

In su Nord is Dòrias aiant ocupadu S'Alighera, e a sa fine de su 1353 Arborea e s'alleadu genovesu, fiant maeres de belle totu sa Sardigna. Abbarraiant in is manos de su regnu de Sardigna is tzitades de Casteddu, Tàtari, Bidda de Crèsia e calicunu casteddu ebbia.

Mariano IV de Arborea a giòvanu in una pintura de sa Crèsia de Santu Nicola (Otzana)

Sa situatzione politica de s'isula in is periodos tra su 1368 e su 1388 e su 1392 e su 1409. Su regnu aragonesu de Sardigna e Còrsica (arantzu) e su giudicadu de Arborea (asulu)

Elionora Bas-Serra

Pròpiu in su màssimu de sa potèntzia sua, Marianu IV in su 1375 si morit de pesta. Su podere colat a su primu figiu Ugone, cun su nùmene dinàsticu de Ugone III de Arborea, chi at a sighire sa polìtica de espansione territoriale de su babbu, ma Casteddu e S'Alighera ant a abbarrare aragonesas. Su regnu suo at a durare pagu: Ugone III, paris cun s'ùnica figia sua, Beneita, in su 1383 benit assassinadu durante una ribellia.

Elionora de Arborea. Pintadu de fantasia de Antonio Caboni 1881

Benit fatu giùighe Federicu, figiu de Elionora e Brancaleone Doria. Essende però minorennu su tronu benit eredadu de facto de sa mama Elionora, chi in su 1388 at a istipulare unu tratadu de paghe cun s'Aragona. Difatis pro ddu fàghere giùighe serbiat su permissu de su re de Aragona e pro cussu Eleonora aiat mandadu a su pubiddu Brancaleone Doria a trattare cun is catalanos.

Pedru IV de Aragona però fiant contràriu pro ite timiat chi sa dinastia de Marianu IV s'esseret afortigada tropu, e duncas, contras cale si siat regulamentu, aiat secuestradu su pubiddu de sa Giuighissa meletzendeddu de dd'ochire si non dd'aeret mandadu comente ostàgiu, pro garantzia, a su figiu Federicu.

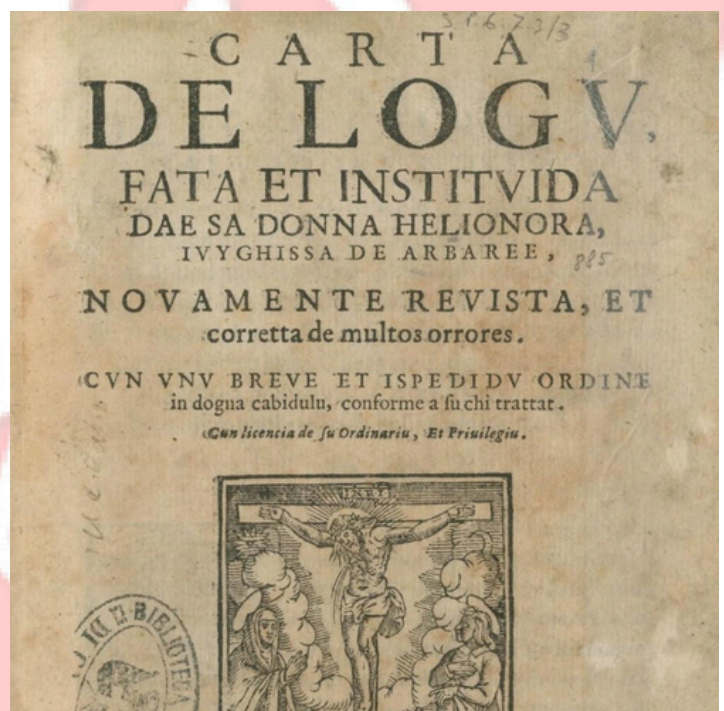
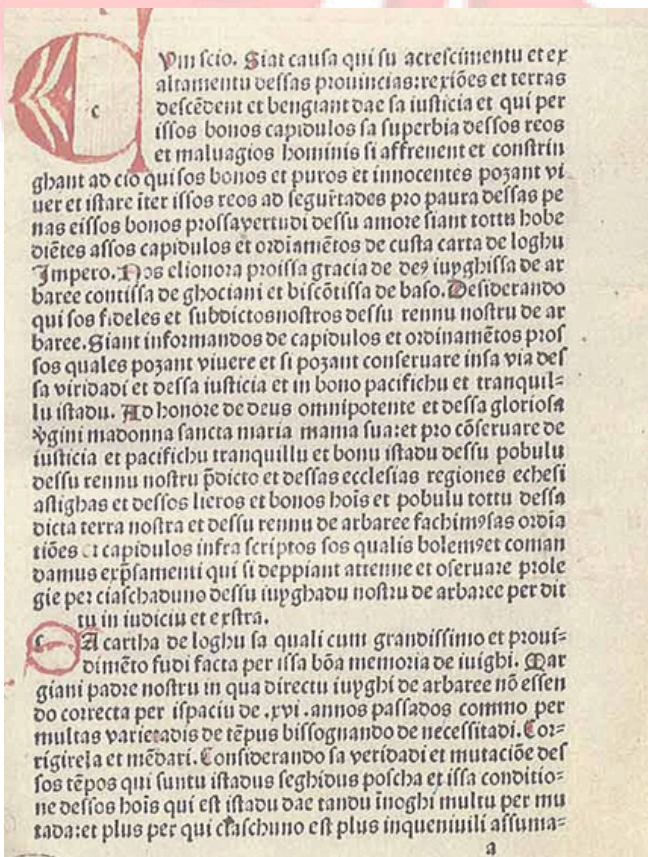
Pintura de s'isposòriu intre Elionora de Bas-Serra e Brancaleone Doria

Elionora Bas-Serra

Elionora de Arborea rapresentat unu de is personàgios printzipales de s'istòria sarda e de su medioevu europeu. Sa figura sua s'agatat a metade tra s'istòria e sa legenda. Benit cunsiderada dae is Sardos comente una eroina manna, sa patriota chi at donadu sa vida pro amore de sa terra sua, fèmina orgulliosa e risoluta. Bia sa metade de su sèculu XIV fiat resèssida a aunire a pare totu s'isula suta de un'ùnicu domìniu, isfrancandesi dae sa corona aragonesa. Sa Sardigna dd'est depidora pro àere emandadu sa Carta de Logu, una regorta de leges destinadas a is Giuigados sardos chi est abarrada in vigèntzia finas a su 1827, cando est intradu in usu su Còdighe Felitzianu.

Sa giuighissa s'at a mòrrere cara de su 1404, maladiada de sa pesta chi si fiat ispainada in totu Europa. Fiat s'ùrtima soberana de sa dinastia Bas-Serra.

Elionora Bas-Serra

Istemma Branca Dòria

Turre de Santu Pancràtziu

Brancaleone fiat istadu inserradu in sa Turre de Santu Pancràtziu, in Casteddu. Sa presonia fiat durada 7 annos, ma Eleonora non si fiat fata cunditzionare. A pustis de paritzos annos de gherra su re Pedru IV de Aragona si morit.

S'annu matessi, in su 1387, si morit de maladia fintzas su fìgiu de Eleonora, Federicu. Su podere nominale colat a su frade Marianu V, de 9 annos, semper suta sa regèntzia de Eleonora.

Elionora Bas-Serra

S'annu sighente in Casteddu benit firmadu unu tratadu de paghe cun is Aragonesos chi iscapant a Brancaleone in 1390. Su genovesu, una bia lìberu, segat sa paghe, arruolat 10 mìa sordados e torrat a conchistare is territòrios perdidos cun su tratadu de paghe.

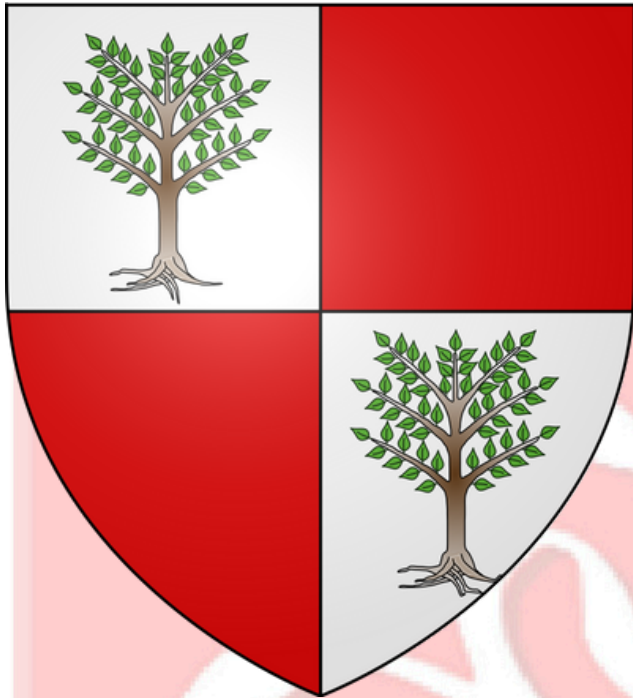
Su primu de abrule de su 1391 aiat marciadu contra Castrum Calaris; su 16 de austu, cun su figiu Marianu a costadu, aiat ocupadu Tàtari e Òsile. In su mese de cabudanni aiat cunchistadu su casteddu de Fava, su de Garteddi, su de Bonvehì e su de Pedresu, lassende a is nimigos petzi S'Alighera e Lungoni. Su 3 de làmpadas fiat intradu in Bidda de Crèsias.

*Istàtua
de Elionora
Bas-Serra
de Arbaree
in Aristanis*

Marianu V, l'òmpidos is 14 annos, segundu sa regula giuigale noa fiat istadu fatu giùighe pro deretu. Sa giuighissa at a mòrrere a cara de su 1404, maladiada de sa pesta chi si fiat ispartzinada in totu Europa. Fiat s'ùrtima soberana de is Bas-Serra.

Gulliermu III de Narbona

Istemma de Gulliermu III de Narbona Visconte de Narbona e ùltimu re de su Rennu de Arbaree

Abadia de Fontfroide: in sa cripta sunt interrados is biscontes de Narbona

Marianu V fiat mortu in su 1407. Si poniat duncas sa chistione de sa sutzedidura chi, segundu sa regula antiga, deghiat a is erederis de Beatritza de Bas-Serra, sorre de Ugone III e de Elianora, cojada de su 1363 cun Amerigu VI de Narbona. Su regnu duncas fiat andadu a su nebode Gulliermu III de Narbona.

Su rennu de Gulliermu III (1407-1410, de jure fintzas a su 1420) at a èssere meda istorbadu dae s'oponidura aragonesa e de is àteros erederis. Gulliermu difatis at a prefèrrere a s'istabilire in Tàtari.

In Aristanis su visconte Gulliermu III de Narbona fiat imbàtidu s'8 de mrde de idas, eleghidu giùighe de Arbaree, conte de Costera e visconte de Bas su 13 de ghennàrgiu 1409 dae sa Corona de Logu. Diat èssere s'ùrtimu giùighe de su rennu.

Sa Batalla de Seddori

Su 6 de Iadàmine 1408 s'infante Martinu su Giòvanu, erederi de su tìtulu de re de Sardigna e de Sitzìlia, fiat isbarcadu in Casteddu cun un'esèrtzitu poderosu. Fallidas is tratativas diplomàticas de agatare un'acòrdiu cun Gulliermu de Narbona, sa gherra aiat torradu a comintzare.

S'iscontròriu intre is duos inimigos fiat acontessidu in su sartu de Seddori, in una localidade oe denominada su Bruncu de sa Batalla. Is tropas de su rennu de Sardigna aiant fatu in duos uncones s'esèrtzitu giuigale. Sa parte de manca si fiat istichida in sa localidade oe narada s'ocidroxu, sa de dereta si fiat segada issa etotu in duos cantos: unu si fiat fuidu conca a Seddori, ma dd'aiant firmadu e istragadu, s'àteru si fiat retiradu a Monreale e aiat poderadu a s'atacu aragonesu.

Su 4 de argiolas si fiat rèndida Bidda de Crèsias in is manos de Giovanni de Sena. Fiat istadu unu disacatu pro su giuigadu, peri si a pustis de pagu tempus, Martinu su Giòvanu s'at a mòrrere de malària (su 25 de argiolas 1409 in Casteddu). Gulliermu III fiat tando torradu in Frantza chirchende agiudu e lassende su fradile Lenardu Cubeddu, bis-nebode de Ugone II de Bas-Serra, giùighe de facto.

Su Marchesadu de Aristanis

Sa derrota in Seddori non nde aiat leadu a is arbaresos sa gana de cumbàtere. Is cumbatimentos difatis aiat torradu a commentzare su 17 de austu. S'esertzitu giuigale aiat firmadu un'atacu contra Aristanis pro manu de is Moncadas. Sa die sighente Pedru Torrelles aiat ghiadu is sordados de su rennu de Sardigna in sa batalla chi diat tènnere logu in su pranu tra Sant'Anna, Fenosu e Santa Justa, regordada comente sa segunda batalla, chi segundu is fontes ispagnolas, aiat lassadu prus de 6.500 aragonesos mortos.

Sa gherra non fiat galu ispatzada, s'esèrtzitu de su rennu de Sardigna aiat dimandadu e otentu àteros òmines. Is de Arborea si fiant tando defèndidos comente aiant pòdidu pro àteros sete meses prima chi Pedru Torrelles resissiret a cunchistare su casteddu de Monreale, su de Marmidda e su de Gioiosa Guàrdia.

Sardigna tra 1410 e 1420

In su 1410, a pustis de sa conchista de Bosa e s'assèdiu de Aristanis, Leonardu Cubeddu aiat atzetadu su rendimentu de sa tzitade e de totu su giuigadu istòricu, intradu duncas in su Regnum Sardiniae et Corsicae.

Aristanis e is Campidanos de Crabas (o Campidanu Majore), de Milis e de Simaxis ddos aiat otentos in fèudu cun tìtulu de marchesu de Aristanis. Fiant abarrados giuigales is territòrios arboresos de s'ex giuigadu de Torres, duas curadorias de su giuigadu de Gallura e is Barbàgias de Brebìe, de Ollolai e su Mandrolisai.

Su marchesadu de Aristanis at a tènnere issu puru vida curtza e at a èssere incorfadu in su rennu de Sardigna in su 1478 a pustis de un'àtera gherra, fata custa borta dae su marchesu Leonardu de Alagon, nebode de Cubello, chi aiat chircadu de torrare s'indipendèntzia a sa Sardigna.

Regnu de Sardigna

Sa Sardigna fiat duncas unida, ma suta su poderiu de sa corona de Aragona. Su rennu de Sardigna at a tènnere dinastias bàrias in is sèculos: is contes de Bartzellona (is Trastamara), Filipu V de Borbone, is Asburgos e a ùrtimos is Savoias, chi ant a mudare su rennu sardu, in su 1861, in Rènnu de Itàlia.

Dinàmica de is sìmboles sardu-arborenses

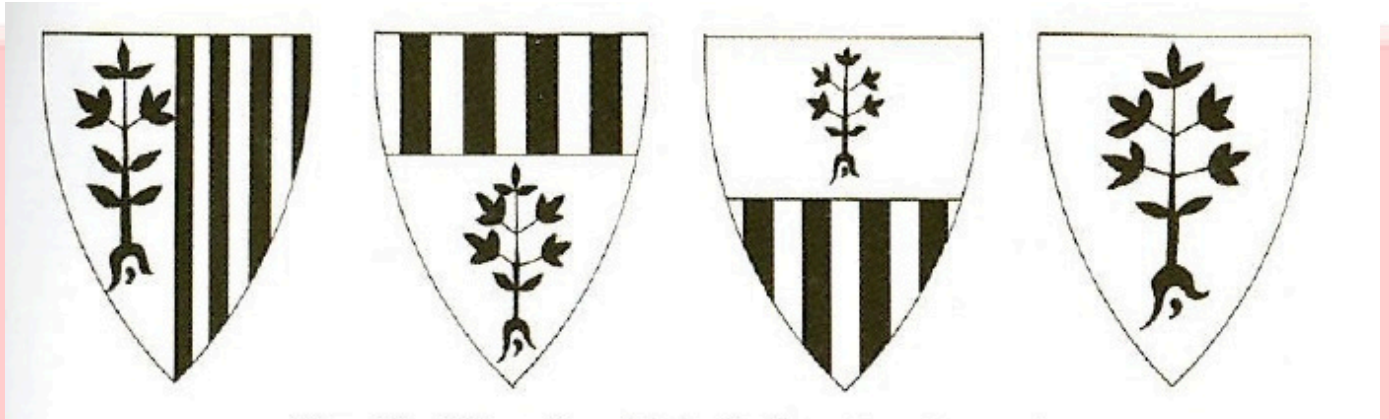

Fig. 9 – Stemma dei Bas-Serra (1347).

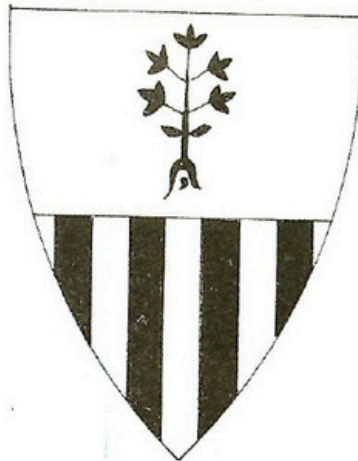

Fig. 10 – Stemma dei Bas-Serra (1353).

Fig. 12 – Lo Stemma dell' Arborea diventa il simbolo della Nazione sarda.

Imprenta e colora sa bandera

